

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2001 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2001

2

VILNIUS 2002

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2001

2

VILNIUS 2002

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA istorijos institutas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milervilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius
<http://www.istorija.lt>

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2002
© Straipsnių autoriai, 2002

MOKSLO GYVENIMAS

RIMANTAS MIKNYS

LIETUVOS ISTORIJS INSTITUTO MOKSLINĖS VEIKLOS 2001 METAIS APŽVALGA

Instituto mokslinę veiklą 2001 m. galima apibūdinti šiais parametrais: 1) mokslinės produkcijos duomenys ir jų bendra charakteristika; 2) mokslinės veiklos organizavimo formos ir jų rezultatai; 3) tarptautinis mokslinis bendradarbiavimas; 4) mokslinė-didaktinė veikla.

Bendroje apskaitoje 2001 m. Institute parengta 14 monografinio pobūdžio darbų. Monografijas paskelbė: Auksuolė Čepaitienė, „Verpimas Lietuvoje: liaudies kultūros likimas“ (Vilnius: Diemedis); Žilvytis Šaknys, „Kalendoriniai ir darbo papročiai XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai“ (Vilnius: Diemedis); Rūta Guzevičiūtė, „Europos kostiumo tūkstantmetis. X–XX a.“ (Vilnius: Vaga); S. C. Rowell, „Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva. Pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345“ (Vilnius: Baltos lankos); R. Merkienė, „Kultūrinio teritorinio tapatumo išraiška ir tradicijų pavidalai kaimo gyvenime (XIX a. antroji – XX a. pirmoji pusė), Veliuona“ (Vilnius: Versmė). Paskelbtos dvi kolektyvinės archeologų monografijos; trys Lietuvos Metrikos knygos (Nr. 12, 531, 532); šešios dokumentų ir šaltinių publikacijos (parengė V. Jogėla, R. Griškaitė, J. Kiaupienė, V. Gerulaitienė); viena bibliografija (V. Milius, Lietuvių etnologijos bibliografija). Be to, Instituto mokslininkai dalyvavo arba patys parengė vadovėlių ir mokomąsias knygas: A. Baliulis ir E. Meilus – „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdieninis gyvenimas. Lietuvos istorijos skaitinių chrestomatija“ (Vilnius, 2001); P. Kalnius – „Dabartinė lietuvių regioninė saviemonė (etnologinė anketa)“ (Vilnius, 2001); Z. Kiaupa kartu su kitais – „The History of the Baltic Countries“ (Tallinn, 2000).

Ataskaitiniais metais Instituto darbuotojai įvairiuose leidiniuose paskelbė 103 straipsnius, iš jų 37 – užsienyje (pennai – 158 straipsnius, iš jų 26 – užsienyje). Svarbiausia tokio reiškinio priežastis, matyt, yra mokslininkų skaičiaus mažėjimas

Institute. Tačiau skirtingai nei kitais metais, šiemet turime vieną straipsnį (S. C. Rowell) leidinyje, įtraukta į Mokslinės informacijos instituto (Institute of Scientific Information) duomenų bazę. Lyginant su 1999 m. bendras straipsnių skaičius žymiai sumažėjo (buvo 200). Be to, paskelbtos 5 konferencijų tezės. Didelė dalis straipsnių buvo paskelbta „Lietuvos istorijos metraštyje“, „Lithuanian Historical Studies“, Mokslų akademijos žurnale „Lituanistika“, Pedagoginio universiteto leidinyje „Istorija“, VDU „Darbai ir dienos“. Apskritai leidiniuose, įrašytuose į Mokslo ir studijų departamento patvirtintą sąrašą, turime 48 straipsnius.

Šiuo metu Institute leidžiami penki periodiniai leidiniai, įtraukti į Mokslo ir studijų departamento prie Švietimo ir mokslo ministerijos patvirtintą sąrašą („Archaeologia Baltica“, „Lietuvos archeologija“, „Lithuanian Historical Studies“, „Lietuvos istorijos metraštis“ bei „Lietuvos etnologija: etnologijos ir socialinės antropologijos studijos“). Daugelio šių leidinių redakcinės kolegijos buvo reformuotos praėjusių metų pabaigoje. 2001 m. redakcinių kolegijų darbe iš tiesų būta nemažai teigiamų poslinkių. Tačiau pradžioje paminėtinas vienas iš seniau paveldėtas trūkumas: kai kurie iš tęstinių leidinių vis „vėluoja“, t. y. prarandamas operatyvumas. Nors aptariamaisiais metais tam tikras progresas jau pasiektas ir tikėtina, jog 2002 m. visi periodiniai leidiniai bus publikuojami laiku (žinoma, jeigu bus gautas finansavimas). Vis dėlto 2001 m. šioje srityje pastebėtini ir teigiami poslinkiai. Pirmiausia 2001 m. dauguma redakcinių kolegijų pradėjo dirbti kolegialiai, kitaip tariant, atskiri numeriai sudaromi ne vien vyriausiųjų redaktorių sprendimu, bet po diskusijų. Antra, straipsnių recenzavimas iš tiesų tapo nebe formaliu dalyku. Trečia, kai kurios redakcinės kolegijos („Lietuvos etnologijos“ redakcinė kolegija) pradėjo rengti viešas diskusijas, kurios ateityje padės formuoti naujų žurnalų numerių turinį.

Kita svarbi mokslinės veiklos išraiška – konferencijos, seminarai, diskusijos, paskaitos. 2000 m. Instituto darbuotojai konferencijose perskaitė 105 pranešimus (pernai – 96): 39 pranešimai skaityti vadinamosiose respublikinėse (pernai – 65), 33 pranešimai – tarptautinėse Lietuvoje (pernai – 13), 33 pranešimai skaityti tarptautinėse konferencijose užsienyje (pernai – 31). Konferencijų užsienyje geografija plati: Baltarusija, Rusija, Lenkija, Austrija, Vokietija, Švedija, Estija, Vengrija.

Ne mažiau svarbūs buvo mokslinių konferencijų organizavimo darbai. 2001 m. Lietuvos istorijos institutas kartu su partneriais Lietuvoje ir užsienyje organizavo 6 konferencijas: gegužės 24–25 d. – „Vyskupas M. Valančius ir jo laikmetis“, rugsėjo 19–24 d. Telšiuose (kartu su Klaipėdos bei Tiūbingeno universitetais) – „Lietuvos žydų bendruomenė XIX a. – 1941 m.“, rugsėjo 18–23 d. – „Pilių statybos genezė ir įtakos“, doktorantų konferenciją – „Baltijos šalių istorija iki XIX a.“ Nidoje (kartu su Herderio institutu bei Klaipėdos universitetu), gruodžio 13–14 d. (kartu su Europos Komitetu prie LR Vyriausybės) – „Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis“, gruodžio 17 d. – „Migracija ir kultūra“.

Šios konferencijos liudija sėkmingą Instituto bendradarbiavimą tiek su Lietuvos mokslo bei švietimo institucijomis, tiek ir su analogiškais įstaigomis užsienyje. Pastebėtina ir tai, jog dauguma konferencijų buvo finansuojamos ne iš LII biudžeto.

Taip pat 2001 m. kartą per mėnesį (iš viso 8 kartus) Institute buvo organizuojami seminarai, kuriuose bandyta gvildinti aktualias istorijos mokslo problemas, supažindinti kolegas ir visuomenę su LII vykdomais tyrimais. Jų metu buvo pristatomi naujausi LII mokslininkų tyrimai, jie diskutuojami ir, beje, ne visada įvertinami teigiamai. Ne vienas seminaras buvo sulaukęs ir žiniasklaidos dėmesio. 2001 m. patirtis skatina tokius seminarus organizuoti ir toliau.

2001 m. Istorijos institute buvo pradėta vykdyti struktūrinė reforma, kurios tikslas – dabartinę nelanksčią skyrių struktūrą pakeisti mobilesnesis projektinėmis grupėmis. Projektų kūrimas turi dar ir kitus svarbius uždavinius:

1. Tik dirbdamas prie konkrečių projektų Institutas gali išlikti kaip savarankiška institucija.

2. Atsiranda galimybės surasti papildomus finansinius šaltinius. Geras tokio varianto pavyzdys – 2001 m. parengtas projektas „Lietuvos užsienio politikos dokumentai“, kurio parengimui ir leidybai iki 2009 m. LR Užsienio reikalų ministerija įsipareigojo skirti iki 1 mln. litų.

Realijų projektų kūrimas yra pakankamai sudėtingas uždavinys, kurio realizavimui prireiks dar keletą įtemptų metų darbo. Juo labiau, kaip rodo 2001 m. patirtis, dar neretai perėjimą prie naujų darbo formų stabdo mūsų vidinė inercija. Ir toliau yra bandoma išsaugoti savo individualių temų tyrimus, juos pridengiant projekto pavadinimu.

Pereinamuoju laikotarpiu toliau buvo siekiama maksimaliai optimizuoti dabar egzistuojančius skyrius, siekiant geriau panaudoti Institute dirbančius bendradarbius. Todėl 2001 m. buvo reorganizuoti Lietuvos Respublikos istorijos ir Naujausių laikų istorijos skyriai, sukuriant naują XX a. istorijos padalinį.

Institute suvokiama, kad programoms-projektams, kaip mokslo darbo organizacinėms priemonėms, bus skiriama dar didesnė reikšmė ir vieta. Nors Švietimo ir mokslo ministerijos užsidegimas pereiti prie programinio mokslo finansavimo, pasikeitus vyriausybės liepos mėnesį akivaizdžiai pablėso... Tačiau akivaizdu, jog Institute mokslinis darbas jau dabar organizuojamas pagal programas, skyriams paliekant bendras administravimo funkcijas. Atsiskaitymas už mokslinius darbus, tyrimų planavimas pirmiausia vyko programose. Skyriuose tik tvirtinami programose apsvarstyti planai ir ataskaitos. Tokia tvarka efektyvina darbą, padeda išsiaiškinti kylančias problemas, didina programos dalyvių atsakomybę vienas kito atžvilgiu, siekiant realizuoti užsibrėžtus programos uždavinius. 2001 m. Institute buvo vykdoma 15 programų. Kiekviename iš skyrių buvo 2–3 programos. O XIX a. istorijos skyriuje jau nėra nė vienos programos, kuri būtų vien tik šio skyriaus programa. Jos yra įvairiai

organizuotos, skyrių žmonės pasiskirstę į programas pagal chronologinį principą (Archeologijos skyrius), probleminį ar metodinį (LDK istorijos skyrius, kur yra pilietinės istorijos, pagalbinių istorijos mokslų ir senosios istoriografijos tyrimo programos), ar juos derinant. Vis dažniau pasitaiko atvejų, kai programoje, dislokuotoje kuriame nors skyriuje, dirba dviejų skyrių darbuotojai, taip pat žmonės iš kitų institucijų. Nepristatant išsamiau visų programų, kurios 2001 m. buvo tęsiamos, išskirtinos trys, iš esmės dar tik pradėtos ir „išibėgėjančios“, kurios galbūt veiks Instituto mokslinės veiklos plėtrą. Tai pirmiausia *Lietuvos akademinės istorijos* programa (vadovė – dr. J. Kiaupienė). Ši programa – ilgalaikė, pradėta 2000 m. Iki 2011 m. numatoma išleisti 12 tomų Lietuvos istorijos sintezę, kuri nuosekliai ir visapusiškai atskleistų socialinę, politinę, kultūrinę Lietuvos visuomenės ir valstybės raidą Europos istorijos kontekste nuo pirmųjų gyventojų pasirodymo Lietuvos teritorijoje iki šių dienų. Faktiškai tai kolektyvinis darbas, kuriam reikės visų Instituto skyrių mokslininkų pastangų. 2001 m. darbo patirtis parodė, kad būtina labiau koordinuoti darbą tarp grupių, gryninti sintezės koncepciją, kontroliuoti darbų eigą, kaip laikomasi plano, nes darbas bus labai svarbus Instituto reprezentacijai. Kitos dvi programos: *Lietuvos visuomenės modernizacija ir etniniai konfliktai. Nedominuojančios etninės bendruomenės Lietuvoje XIX a. – XX a. pirma pusė. Iki 1940 m.* (vadovas – dr. V. Sirutavičius) ir *Lietuva Antrajame pasauliniame kare* (vadovas – dr. Č. Laurinavičius) yra aktuales ne tik mokslinė, bet ir visuomeninė-politinė prasme. Didelį dėmesį, tiesa, jis materialios naudos kol kas neduoda, joms rodo vyriausybės institucijos, Tarptautinė Prezidento komisija nacių ir sovietų nusikaltimams tirti bei LR Seimo Žmogaus teisių bei Užsienio reikalų komitetas. Tačiau akivaizdu, kad šioms programoms reikalingi tyrinėtojai, kuriems parengti būtina doktorantūra. Aptariamų metų eigoje buvo parengta ir daugiau projektų, tokių kaip: *Lietuvos archeologijos atlasas*, *Lietuvos biografinis žodynas*, *Lietuvos gyvenamųjų vietų žodynas*. Jie ir toliau lieka projektais, neištrauktais iš mūsų veiklos planus tol, kol nebus gautas specialus finansavimas. Tačiau tai ne bereikalingas darbas. Atsiradus progai papildomai gauti lėšų mokslinei veiklai, juos galima pateikti Instituto vardu. Be to, jie konkretina Instituto veiklos perspektyvą.

Šia prasme labai svarbus yra 2001 m. lapkričio mėn. parengtas ir Instituto taryboje patvirtintas bei Vyriausybei įteiktas „Lietuvos istorijos instituto 2002–2006 metų veiklos planas“. Jame patikslinti Instituto strateginiai uždaviniai, tyrimų kryptys, atlikta veiksnių, galinčių daryti poveikį Instituto mokslinei veiklai, analizė, apibrėžti tikslai penkeriems metams ir konkretūs uždaviniai 2002 m. Vyriausybė planą svarstys ir patvirtins įstatyminiu aktu. Tai reiškia, jog Institutas artimiausius penkerius metus juo vadovausis savo veikloje, remiantis juo bus ekspertuojamas. Plane numatytos tokios Instituto penkerių metų svarbiausios veiklos kryptys:

I. Fundamentinių mokslų srityje: Lietuvos visuomenės ir valstybės raida XI–XX a. pr. (istorija, istoriografija, pagalbiniai istorijos mokslai): 1. Lietuvos archeologija, proistorės tyrimai; 2. Etnologija: kultūrinis, socialinis ir teritorinis tapatumas.

II. Taikomųjų tyrimų srityje: 1. Lietuvos Metrikos ir kitų istorijos šaltinių tyrimas ir publikavimas.

III. Mokslo taikomosios veiklos srityje: 1. Lietuvos miestų atsiradimas, raida ir visuomeninė reikšmė; 2. Informacinių leidinių apie Lietuvą, bibliografijų, žinytų, žodynų, vadovėlių rengimas. Taigi vietoje iki šiol vykdytų 7, turime 6 tyrimų kryptis. Tiesa, jos labiau struktūrizuotos, tai leidžia konkrečiau įvardinti Instituto tikslus ir uždavinius artimiausiems metams.

Darbų kokybė ir net kiekybė gali priklausyti nuo Instituto bendravimo su kitomis mokslo institucijomis, nuo jo atvirumo. Viena iš tokių bendravimo formų 2001 m. buvo ir yra Instituto darbuotojų pedagoginis darbas Lietuvos universitetuose. Tam tikras organizacines formas bei galimybes šiam bendravimui suteikia asociacijos su Vytauto Didžiojo universitetu Kaune sutartis, pernai pasirašyta bendradarbiavimo sutartis su Klaipėdos universitetu. Instituto integraciją su aukštosiomis mokyklomis nusako kai kurie skaičiai. Universitetuose dėstė 23 Instituto mokslininkai: Vytauto Didžiojo universitete – 3 (Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, P. Kalnius); Vilniaus pedagoginiame universitete – 4 (A. Prašmantaitė, I. Vaškevičiūtė, R. Paukštytė-Šaknienė, R. Ragauskienė); Karo akademijoje – 2 (E. Meilus, V. Pugačiauskas); Klaipėdos universitete – 7 (A. Nikžentaitis, I. Lukšaitė, D. Staliūnas, R. Miknys, R. Čepaitė, E. Meilus, R. Guzevičiūtė); Vilniaus universitete – 6 (E. Gudavičius, E. Rimša, R. Praspaliauskienė, T. Bairauskaitė, Č. Laurinavičius, V. Sirutavičius), Teisės universitete – 1 (V. Sirutavičius).

Be to, pažymėtina, kad vis daugiau mūsų mokslininkų yra kviečiami skaityti paskaitų į užsienio universitetus. 2001 m. pavasario semestre kaip vizituojuantis profesorius Ilinojaus (JAV, Čikaga) universitete paskaitas skaitė dr. Vladas Sirutavičius. Vasaros semestre Kilio (Vokietija) universitete taip pat paskaitas skaitė dr. Darius Staliūnas. G. Vaitkevičius skaitė paskaitų kursą „Archeologinės keramikos technologijos“ Turku (Suomija) universitete. Bendras profesoriaujančių skaičius nemažas, bet galėtų būti didesnis, atsimenant, kad politikai ir toliau, nors nebe taip aktyviai kaip pernai, deklaruoja mokslo ir studijų integraciją. Instituto administracija ir toliau aktyviai dirbo plėtodama ir užmegzdama naujus ryšius su universitetais. 2001 m. pabaigoje Vyriausybei buvo įteiktas bendros su Klaipėdos universitetu istorijos krypties doktorantūros projektas. Pasirašyta bendradarbiavimo sutartis su Vilniaus pedagoginiu universitetu. Sutartis numato bendrą mokslinių programų vykdymą, bendrą magistrinių studijų rengimą, instituto mokslininkų vadovavimą bakalauriniams darbams.

Ypač ryškus pagyvėjimas Instituto tarptautinių mokslinių ryšių sferoje. 2001 m. Institutas jau turėjo pasirašęs bendradarbiavimo sutartis su šiomis užsienio švietimo bei mokslo institucijomis: Adomo Mickevičiaus universitetu Poznanėje, Lenkijos MA

Tadeuszo Manteuffelio istorijos institutu, Lenkijos MA Mokslo istorijos institutu, M. Koperniko universiteto Torunėje Istorijos fakultetu, Baltarusijos nacionalinės akademijos istorijos institutu, Rusijos MA Visuotinės istorijos institutu bei Rusijos MA Rusijos istorijos institutu. Taip pat kartu su VDU 2001 m. kovo 15 d. pasirašyta sutartis su Varšuvos universitetu dėl bendradarbiavimo organizuojant Tarptautinės Vidurio ir Rytų Europos humanitarinės mokyklos veiklą. 2001 m. Istorijos institutas tapo vienu iš steigėjų, kuriant Nordost institutą Liūneburge (Vokietija).

Su Lenkijos mokslo institutais 2001 m. buvo iš esmės tęsiamos tos pačios bendradarbiavimo formos (pasikeitimai mokslininkais, bendrų publikacijų rengimas ir pan.). LII delegacija lankėsi Varšuvoje, vėliau į Vilnių buvo atvykę kolegos iš Lenkijos. Daugiausia šioje srityje buvo nuveikta atnaujinant bendradarbiavimą su Rusijos mokslo institutais. Kaip žinia, šiais metais Maskvoje lankėsi LII delegacija, vėliau buvo sulaukta kolegų iš Rusijos ir Vilniuje. Šių susitikimų metu ir buvo parengtos bendradarbiavimo gairės. Su Rusijos istorijos institutu nutarta bendradarbiauti tyrinėjant šias temas: „Valdžia ir bažnyčia sovietinėje Lietuvoje“, Lietuvos Metrika, „LDK XIV–XVIII a. istorijos šaltinių publikavimas“. Bendradarbiaujant su Visuotinės istorijos institutu prioritetas bus teikiamas šioms temoms: „Ankstyvasis LDK istorijos laikotarpis“, „Lietuviai Rusijos imperijoje“, „SSSR–Lietuvos santykiai 1918–1940 m.“, „Lietuva Antrojo pasaulinio karo metais“, „LSSR istorija 1945–1990 m.“, „Heraldika ir emblematika“.

Kaip ypač svarbų bendradarbiavimo faktą reikėtų paminėti Instituto iniciatyva gruodžio mėnesį pasirašytą ketinimų protokolą dėl dokumentų rinkinio „Lietuva ir Sovietų Sąjunga 1939–1945 m.: tarptautinis aspektas“ parengimo bei išleidimo. Svarbu pažymėti, jog ši sutartis leis naudotis iki šiol istorikams neprieinamais Rusijos archyvų fondais.

2002 m. planuojama pasirašyti naujas sutartis su Bergeno universitetu bei Herderio institutu Marburge. Tai būtų jau egzistuojančio bendradarbiavimo formalus apiforminimas, kuris, žinoma, suteiktų geresnes galimybes pradėti naujus projektus. Su Bergeno universitetu bendradarbiauja LII archeologai, tuo tarpu su Herderio institutu planuojama koordinuoti bibliografijos rengimą bei leidimą.

2001 m. Instituto mokslininkai jau pradėjo dalyvauti ir tarptautiniuose, iš Europos Sąjungos fondų finansuojamuose projektuose. 2002 m. Europos Sąjungos penktojoje programoje „Gyvenimo kokybė ir gyvybinių resursų valdymas“ bus pradėtas projektas „Viešasis genetikos supratimas: tarpkultūrinis ir etnografinis „naujosios genetikos“ ir socialinio tapatumo tyrimas“, kuriame dalyvauja ir mūsų Institutas (Lietuvoje vykdomo projekto vadovė – dr. A. Čepaitienė).

Pradėtos derybos dėl LII dalyvavimo kitame tarptautiniame projekte – „Migracijos poveikis Baltijos šalių pilietinei visuomenei“, kuris taip pat bus pateiktas vienam iš Europos Sąjungos fondų.

Instituto mokslininkai dalyvavo ir kituose tarptautiniuose projektuose. Tarp kitų galima pažymėti, jog kartu su Anos Frank namais LII bei kiti partneriai Lietuvoje parengė parodą Lietuvos moksleiviams „Žydų gyvenimas Lietuvoje“.

Be to, 2001 m. Lietuvos istorijos institutas patvirtino savo tolesnę narystę Šiaurės Europos istorinių tyrimų tinkle (Northern European Research Network), tai suteikia galimybę keistis doktorantais, plėsti mokslinio bendradarbiavimo ir veiklos perspektyvas.

Taigi 2001 m. Lietuvos istorijos instituto mokslinė veikla pasižymėjo intensyvesnių šios veiklos formų paieška, intelektinių ir materialių pajėgų saviaktyvacija bei mokslinių tarptautinių ryšių ir bendradarbiavimo plėtra.

VACYS MILIUS

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTO ETNOLOGŲ 2001 METŲ EKSPEDICIJOS

Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus bendradarbiai į kasmetinės ekspedicijas vyko remiami Lietuvos mokslo ir studijų fondo, „Vermės“ leidyklos bei Kultūros ministerijos.

Petras K a l n i u s liepos 10 – rugpjūčio 30 d., vykdydamas Kultūros ministerijos projektą „Dabartinė lietuvių regioninė savimonė“, su 4 talkininkais Žemaitijoje, Dzūkijoje ir Suvalkijoje užpildė 504 anketas.

Vacys M i l i u s, dalyvaudamas „Vermės“ leidyklos remtose 5 kompleksinėse ekspedicijose, liepos 3–8 d. Musninkų, liepos 17–22 d. Griškabūdžio, liepos 30–rugpjūčio 6 d. Panemunėlio, rugpjūčio 13–16 d. Kvėdarnos ir rugpjūčio 17–19 d. Laukuvos seniūnijose aprašė 25 kaimų ir miestelių kapines, nufotografavo 278 jų elementus, taip pat kitose vietose stovinčius paminklus. Jam talkinusios dailininkės Marta Vosyliūtė ir Jurgita Jasinskaitė nupiešė 133 antkapinius kryžius, kapų tvoreles, saulutes.

Janina M o r k ū n i e n ė, „Vermės“ leidyklos remtoje kompleksinėje ekspedicijoje liepos 13–22 d. Kvėdarnos seniūnijoje tyrinėjo odininkystę ir transporto priemones. Apklaususi 22 asmenis ji užrašė 160 lapų teksto, nufotografavo apie 180 etnografinių objektų. Jai talkinusi Rita Butvilienė nupiešė 38 odinininkystės įrankius, transporto priemones.

Rasa P a u k š t y t ė-Š a k n i e n ė įvairiais vasaros mėnesiais 35 dienas Lietuvos mokslo ir studijų finansuojamam projektui „Merkinės gamtinis ir kultūrinis paveldas: vertė ir kontekstai“ rinko medžiagą apie gimtųjų, krikštynų ir vardynų papročius:

apklaususi 19 respondentų, užrašė 57 lapus aprašų, padarė 1456 išrašus iš Merkinės bažnyčios krikšto metrikų 1940–2001 m. knygų nurašė 31 vardynų pažymėjimą, padarė 40, skenavo 10 nuotraukų.

Danguolė S v i d i n s k a i t ė, Lietuvos mokslo ir studijų fondo remiama, liepos 2–31 d. ir spalio 4–18 d. Merkinės seniūnijoje, „Versmės“ leidyklos remiama rugpjūčio 1–8 d. Panemunėlyje ir rugpjūčio 13–20 d. Lukuvoje rinko medžiagą apie liaudies religingumą XX a. Ji padarė 57 aprašus (515 lapų) ir 16 kasečių teksto, gavo 3, nuskenavo 47 nuotraukas, išfotografavo 4 juostas.

Žilvytis Š a k n y s gegužės–spalio mėnesiais pagal projektą „Merkinės gamtinis ir kultūrinis paveldas: vertė ir kontekstai“, finansuojamą Lietuvos mokslo ir studijų fondo, rinko medžiagą apie turizmo antropologiją. Talkinamas Ritos Černiauskienės, jis užpildė 110 anketų (165 lapus), apklausė 24 respondentus, „Jaunimo bendravimo papročių“ tema prirašė 87 lapus. Padarė 80, nuskenavo 5 nuotraukas.

Vytautas T u m ė n a s, remiamas „Versmės“ leidyklos, liepos 30 – rugpjūčio 8 d. Panemunėlio apylinkėse tyrinėjo tradicines juostas, užrašinėjo sapnų aiškinimus, Tūnaičių sodyboje–muziejuje fotografavo siuvinėjimus. Apklausęs 21 respondentą, užrašė 36 lapus, nufotografavo 36 siuvinėjimų pavyzdžius ir 6 transporto priemones. Be to, Kupiškio muziejuje nufotografavo 32 tradicines pintines ir rinktines juostas.

ANDRZEJ B. Z A K R Z E W S K I

LITUANISTINĖ KOMISIJA PRIE LENKIJOS MOKSLŲ AKADEMIJOS ISTORIJOS MOKSLŲ KOMITETO

Lenkijos mokslų akademijos Istorijos mokslų komitetas 1992 m. žiemą sudarė Lituanistinę komisiją. Šio sambūrio uždavinys buvo padaryti intensyvesnį lenkų–lietuvių mokslinį bendradarbiavimą: sudaryti sąlygas lenkų ir lietuvių tyrinėtojams susipažinti, apsikeisti informacija ir pristatyti naujausius darbus. Finansavimą užtikrino Lenkijos mokslų akademija, pirmąsias tris konferencijas organizuoti taip pat padėjo Stepono Batoro fondas.

Bene svarbiausia komisijos veiklos forma buvo mokslinės konferencijos. Jos koncentravosi ties Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių praeitimi nuo seniausių laikų iki XIX a. pabaigos. Tai tikriausiai lėmė komisijos narių sudėtis ir asmeniniai moksliniai interesai. Galimas dalykas, kad tam tikrą vaidmenį atliko problemos, atsirandančios modeliuojant mokslines diskusijas dėl vėlesnių laikų istorijos. Juk ką tik pasibaigusio šimtmečio 90-ųjų metų pradžia nebuvo labai palankus laikas lenkų ir

lietuvių istorikų, tyrinėjančių tarpukario tarp abiejų pasaulinių karų ir Antrojo pasaulinio karo metų istoriją, dialogui. Tam turėjo įtakos ne tik to meto politikos, pradinio atnaujintų abiejų valstybių santykių etapo emocijos, bet ir tik tuo metu atsiradusi galimybė tyrinėti dar neseniai draudžiamas temas. Tuomet visa tai nebuvo palanku diskusijoms *sine ira et studio*.

Komisijos pirmojoje kadencijoje dirbo: Stanisławas Alexandrowiczius, Juliuszas Bardachas, Grzegorz as Błaszczukas, Alexanderis Gieysztoras, Mieczysław as Jackiewiczius, Jerzy Kłoczowski, Bronius Makauskas, Jerzy Ochmańskis ir kiti. Pirmininku tapo puikiai Lietuvoje žinomas Henrykas Wisneris. Kitose kadencijose komisiją stiprino: Janas Jurkiewiczius, Henrykas Lulewiczius, kun. Stanisław as Obirekas SI, Krzysztof as Pietkiewiczius, Andrzej us Rachuba, Janas Sereyka ir kiti. Komisija telkė ir telkia ne tik istorikus *sensu stricto*, bet ir kalbininkus (Iryda Grek-Pabisowa, Maria Teresa Lizisowa, Ewa Wolnicz-Pawłowska), heraldikus, meno istorikus, teisės istorikus ir netgi archeologus (Krystyna Przewoźna-Armon).

Kasmetiniai komisijos susitikimai vyksta Varšuvoje, Lenkijos mokslų akademijos Istorijos instituto rūmuose, iš pradžių pirmąją spalio savaitę, dabar jau keletą metų paskutinį rugsėjo antradienį ir trečiadienį. Taisyklės paprastos: nedaug trumpų pranešimų, bet ilgos, kartais net audringos diskusijos. Paprastai pusė pranešėjų būna iš Lenkijos, kiti – iš buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių, pirmiausia iš Lietuvos, bet taip pat, nors ir sporadiškai, iš Baltarusijos bei Ukrainos. Komisija stengiasi, kad tarp pranešėjų dominuotų žinomi mokslininkai, bet kviečia ir jaunuosius tyrinėtojus, kurie spėjo atkreipti dėmesį į save mokslinėmis publikacijomis.

Tipinis, o kartu ir netipinis, nes jubiliejinis, dešimtas, buvo paskutinis susitikimas 2001 m. rugsėjyje. Konferencijos tema – „Lenkija-Lietuva. Kultūros ir politiniai ryšiai (XV–XIX a.)“. Pranešimus skaitė: Jūratė K i a u p i e n ė (Lenkija ir Lietuva vieno valdovo valdžioje), Elmantas M e i l u s (Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai ryšiai XVII a. vidurio rusų akimis), Janas T ė g o w s k i s (Žygimanto Kęstutaičio santykiai su Mazovijos kunigaikščiais 1432–1440 m.), Raimonda R a g a u s k i e n ė (Moterų susirašinėjimas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Problemos. Forma. Turinys), Ewa W o l n i c z - P a w ł o w s k a (Vienuolių (moterų) asmenvardžiai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse), Tomasz as K e m p a (Vilniaus Šv. Dvasios brolija kaip stačiatikybės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje gynimo XVI a. pabaigoje ir XVII a. pirmojoje pusėje centras), Ewa D u b a s - U r w a n o w i c z (Lietuvių-rusų magnatų tikybos dilemos XVI a. antrojoje pusėje ir XVII a.), Tamara B a i r a š a u s k a i t ė (Bajorystės patikrinimas Vilniaus gubernijoje iki 1863 m.).

Deja, komisija neskelbia pateikiamų pranešimų. Tačiau ta aplinkybė, kad konferencijos metu salėje būna svarbiausių mokslinių žurnalų redakcinių kolegijų nariai lemia, jog dalis pranešimų vėliau būna juose skelbiami.

Per dešimtmetį savo tyrimų rezultatus ne kartą pristatė Tamara Bairašauskaitė, Artūras Dubonis, Mečislovas Jučas, Jūratė Kiaupienė, Zigmantas Kiaupa, Darius Kuolys, Ingė Lukšaitė, Zita Medišauskienė, Elmantas Meilus, Rimantas Miknys, Sigitas Narbutas, Mindaugas Paknys, Aistė Paliušytė, Raimonda Ragauskienė, Edmundas Rimša, Vladas Sirutavičius, Gintautas Sliesoriūnas, Antanas Tyla. Pranešimus taip pat skaitė Natalija Jakovenko iš Kijevo bei minksiečiai Georgijus Golenčenko ir Michailas Spiridonovas.

Tarp pranešėjų iš Lenkijos minėtini Marcelis Antoniewiczzius, Urszula Augustyniak, Stanisławas Alexandrowiczzius, Juliuszas Bardachas, Marianas Biskupas, Grzegorz as Błaszczycas, Mieczysławas Jackiewiczzius, Mariola Jarczykowa, Marzena Liedke, Maria Teresa Lizisowa, Henrykas Lulewiczzius, kun. Stanisławas Obirekas SI, Krzysztof as Pietkiewiczzius, Krystyna Przewoźna-Armon, Andrzejus Rachuba, Henrykas Wisneris.

Taigi kasmetinės konferencijos yra įvairių kartų ir įvairių specialybių mokslininkų kontaktų vieta. Į Lenkijos mokslų akademijos Istorijos instituto, kuris nuo pat pradžių mielai priima komisiją, T. Kosciuškos salę susirenka tyrinėtojai ne tik iš Varšuvos (tarp jų ir Vokiečių Istorijos instituto darbuotojai), Poznanės, Krokuvos, Torunės, bet ir mažesnių centrų. Balstogės, Čenstakovos, Košalino, Olštino ir Opolės atstovai. Ateina ir tie, kurie tuo metu atsitiktinai ar ne visai atsitiktinai būna Varšuvoje, svečiai iš Kauno, Minsko, Gardino, Maskvos, Peterburgo, Lvovo, Kijevo, Londono, netgi iš Berklio. Konferencija yra ne tik pranešimų išklauso ir diskusijų vieta. Čia galima sužinoti apie leidybos naujienas, mokslinius sumanymus, suplanuoti bendrus veiksmus.

Negalima atmesti teiginio, kad konferencijos skatino mokslinių pažiūrų suartėjimą. O jau visai neabejotina, kad suartino žmones. Užmegzti kontaktai sudarė lenkų tyrinėtojams galimybę dalyvauti konferencijose Lietuvoje. Iki šiol jie atsimenta puikią atmosferą, aukštą darbo lygį ir ypatingą šeiminkų svetingumą 1998 m. Vilniuje vykusioje konferencijoje. Savo ruožtu Lietuvos istorikai gali pateikti savo požiūrį ir pasidalyti savo žiniomis Lenkijos mokslo centruose, besidominčiuose istorinės Lietuvos praeitimi.

Taigi, galima manyti, kad komisija iki šiol tebėra institucija, naudinga abiem mokslinio dialogo pusėms.